

УДК 341.231.14

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2022.7>**Д. Колодін,**

кандидат юридичних наук, доцент,
декан факультету цивільної та господарської юстиції,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРИНЦИПИ ЗАГАЛЬНОГО ТА РІВНОГО ВИБОРЧОГО ПРАВА ГРОМАДЯНИНА: ПЕРЕДУМОВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Сучасній науці кримінального права характерна недостатня теоретична розробленість низки проблем у сфері кримінально-правової охорони виборчих прав громадян в Україні в контексті обраного активного курсу євроінтеграції країни та нових реалій сьогодення. Визначення проблем реалізації даних прав громадян є доволі актуальним напрямком наукових пошуків сучасної наукової теорії та практики юридичної науки загалом та кримінального права, зокрема. Одним із першочергових аспектів зазначеної проблематики є захист загального та рівного виборчого права громадянина.

Варто зауважити, що переважною більшістю європейських країн задекларовано принципи загального та рівного виборчого права національними законодавчими актами. Принцип загального активного виборчого права передбачає надання всім громадянам певної держави, які досягли визначеного віку та відповідають іншим встановленим у законодавчому порядку вимогам, права взяти участь у голосуванні на загальнодержавних або місцевих виборах незалежно від статі, освіти, соціального походження тощо.

Конституція України визначає, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (ст. 1). Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні

є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (ст. 5) [1]. Згідно Розділу III Конституції України встановлено, що народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії (ст. 69). Право голосу на виборах і референдумах мають громадяни України (окрім тих, кого визнано судом недієздатними), які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років (ст. 70 Конституції України). Відповідно до приписів ст. 71 Конституції України вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Згідно положень ст. 6 Виборчого кодексу України основні виборчі права громадян України включають право вільно обирати (право голосу на виборах) та право бути обраним. Відповідно до ст. 12 даного законодавчого акту встановлено, що вибори проводяться на основі рівного виборчого права. Громадяни України беруть участь у виборах на рівних засадах; а ст. 14 гарантує, що вибори в Україні є вільними. Громадянам України забезпечуються умови для вільного формування своєї волі та її вільного виявлення при голосуванні [2].

За загальним правилом, виборці завжди можуть реалізувати своє активне виборче право на виборчій дільниці за місцем свого включення до списку виборців. Разом з тим, одні виборці у день голосування можуть перебувати на навчанні або роботі за кордоном, інші – виконувати свої службові обов'язки не за місцем проживання (наприклад, співробітники органів внутрішніх справ), або перебувати на лікуванні, інші – взагалі не мати встановленого місця проживання. Для того, щоб принципи загального і рівного виборчого права набували змістовного наповнення, держава повинна вжити необхідних зусиль для того, щоб всі виборці незалежно від свого фізичного стану, місця проживання і місця перебування за наявності відповідного бажання могли би взяти участь у голосуванні.

Досвід країн-членів Європейського Союзу демонструє, що механізми реалізації права голосу на виборах не за місцем включення до списків виборців можуть бути різноманітними:

- голосування за відкріпними посвідченнями на спеціально визначених дільницях (Австрія);
- голосування на території дипломатичних і консульських представництв (Естонія, Іспанія, Латвія);
- голосування поштою (Австрія, Бельгія, Великобританія);
- голосування за довіреністю (Бельгія, Великобританія, Нідерланди, Франція);
- голосування за місцем перебування – вдома, в лікарнях тощо (Україна, Латвія, Литва).

Окрім застосування різних способів голосування не за місцем свого постійного проживання, важливе значення для втілення в життя принципів загального і рівного виборчого права має встановлена процедура реєстрації виборців – адже невключення виборця до реєстру позбавляє його тих можливостей, які надано іншим виборцям, а включення до різних реєстрів дозволяє проголосувати

в декількох округах відразу. Саме тому у виборчих законах більшості країн ЄС важлива увага приділена регламентації порядку та способів реєстрації виборців.

Чинним законодавством України передбачена можливість проголосувати за місцем свого проживання (на звичайній виборчій дільниці); у стаціонарних закладах охорони здоров'я, в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, на суднах, які в день голосування перебувають у плаванні під Державним Прапором України, на полярних станціях України та в інших місцях тимчасового перебування виборців з обмеженими можливостями пересування (спеціальна виборча дільниця) та закордоном (закордонна виборча дільниця [2]).

Однак, не рідкі випадки порушення права громадянина на вільне волевиявлення своїх виборчих прав, підтвердження чому знаходимо як в національній судовій практиці, так і в практиці Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Наприклад, 21.10.2021 року палата Європейського суду з прав людини ухвалила рішення у справі «Селигененко та інші проти України» [3]. ЄСПЛ визнав, що Україна порушила право заявників на голосування на місцевих виборах, що призвело до їх дискримінації за ст. 1 Протоколу 12 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Так, у 2015 році в Україні проходили місцеві вибори, проте у зв'язку з окупацією Російською Федерацією вибори не проводилися в АР Крим та в окремих районах, містах, селищах і селах Донецької та Луганської областей. Виборче законодавство, яке було чинним на той час, передбачало можливість голосування на місцевих виборах лише за місцем реєстрації, що було визначальним критерієм приналежності до певної територіальної громади. Законодавство не надавало жодної альтернативи для ВПО, а тому переселенці,

які не змінили місце реєстрації на час проведення місцевих виборів, не змогли взяти участь у голосуванні до органів місцевої влади. Заявники у справі мали реєстрацію у Криму та Донецьку, тому вони не могли брати участь у голосуванні за місцем реєстрації. Суд одноголосно визнав, що органи влади України дискримінували заявників у користуванні правом голосувати на місцевих виборах, гарантованим національним законодавством.

У 2020 році було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення виборчого законодавства» [4]. Ст. 8 Закону України «Про державний реєстр виборців» була доповнена ч. 3, відповідно до якої громадяни України отримали право змінити виборчу адресу, звернувшись до органу ведення Реєстру виборців. Тобто ВПО, як і громадяни, які проживають не за місцем реєстрації, отримали право змінювати свою виборчу адресу і таким чином голосувати на місцевих виборах за місцем проживання, а не реєстрації.

Основоположні концептуальні ідеї, які закріплені у Конституції України як в Основному Законі, повинні не лише декларуватися, але й реалізовуватися у практиці державного будівництва правовими, політичними, економічними та іншими засобами. Одним із таких механізмів охорони конституційних прав особи є їх кримінально-правова охорона.

КК України визначає своїм завданням «правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Для чого кримінальний закон визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які пока-

рання застосовуються до осіб, що їх вчинили».

У науковій доктрині поняття кримінально-правової охорони пропонується визначати як «механізм правового регулювання суспільних відносин (система правових засобів, що організована найбільш послідовним чином з метою подолання перешкод на шляху задоволення інтересів суб'єктів права)» [5, с. 5; 6, с. 5]; «систему (комплекс) засобів (кримінальне законодавство і кримінально-правова політика), що забезпечують охорону, зосереджуючи зусилля на тому, щоб аналізовані відносини (взяті під охорону кримінального закону) залишалися, як правило, об'єктами охорони і якомога менше зазнавали злочинних посягань» [7, с. 2–4]; «захист суспільних відносин» [8, с. 11].

Механізм кримінально-правової охорони соціальних цінностей представляє собою сукупність таких елементів: «загально регулятивного (встановлення конкретної кримінально-правової заборони та її дотримання суб'єктами правовідносин) та традиційного (порушення кримінально-правової заборони, за чим слідує кримінально-правова оцінка такого порушення, обрання конкретного заходу кримінально-правового впливу і застосування його до правопорушника)» [9, с. 56, 60].

КК України визнає кримінально караним діяння, яке полягає у перешкоджанні вільному здійсненню виборцем, учасником референдуму свого виборчого права або права брати участь у референдумі, перешкоджання діяльності іншого суб'єкта виборчого процесу, процесу референдуму, ініціативної групи референдуму, комісії з референдуму, члена виборчої комісії, члена ініціативної групи референдуму, члена комісії з референдуму або офіційного спостерігача при виконанні ними своїх повноважень чи здійсненні своїх прав, поєднані з обманом або примушуванням (ст. 157 КК України).

Обов'язковими ознаками об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 157 КК України, є: діяння — перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача; вказані в законі форми цього перешкоджання; передбачені законом способи вчинення кримінального правопорушення.

Таке діяння (дія чи бездіяльність) передбачає створення чи використання перешкод (перепон, завад) для здійснення потерпілим виборчого або референдного права чи діяльності щодо їх забезпечення і позбавляє або обмежує (ускладнює) здійснення потерпілим зазначених прав чи діяльності.

Формами вчинення даного кримінального правопорушення є: перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого виборчого права або права брати участь у референдумі; перешкоджання діяльності іншого суб'єкта виборчого процесу, ініціативної групи референдуму, комісії з референдуму, члена виборчої комісії, члена ініціативної групи референдуму, члена комісії з референдуму або офіційного спостерігача при виконанні ними своїх повноважень.

Перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого виборчого права може виявлятися у безпідставній відмові в реєстрації його як кандидата; невключенні до списку виборців за наявності для того підстав або виключенні зі списку виборців за відсутності для того підстав, неправомірній відмові виборцеві у прийнятті і розгляді його заяви про включення його до списку виборців; примушуванні виборця поставити підпис у підписному листі на підтримку певного претендента в кандидати чи, навпаки, відмовитись підписати такий лист; примушуванні службовою особою підлеглих (наприклад, військовослужбовців строкової служби, курсантів)

до голосування за певного кандидата; бездіяльності службової особи, яка відповідно до свого службового становища зобов'язана вжити заходів щодо забезпечення реалізації виборчих прав громадян; примушуванні кандидата зняти свою кандидатуру з балотування чи зареєструватися кандидатом; створенні перепон щодо прибуття виборця на виборчу дільницю для голосування тощо.

Перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого права брати участь у референдумі може полягати у безпідставному невключенні його до списку громадян, які мають право брати участь у референдумі, або виключенні з такого списку; невидачі громадянину, який включений до зазначеного списку, бюлетеня для голосування; примушуванні до участі або неучасті в голосуванні на референдумі тощо.

Таким чином, принципи загального та рівного виборчого права мають своє відображення в одних з основоположних виборчих прав громадянина, що відображено на відповідному законодавчому рівні переважної більшості європейських країн, в тому числі України. Так, національне законодавство гарантує своїм громадянам основні виборчі права: право вільно обирати (право голосу на виборах) та право бути обраним. Одним із проявів порушення цих прав є перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії референдуму чи діяльності офіційного спостерігача, що віднесено до кримінально караних діянь.

Стаття присвячена дослідженню основних аспектів принципів загального та рівного виборчого права громадянина. Визначено, що принцип загального виборчого права полягає у праві громадян обирати і бути обраним на виборах до представницьких органів або на виборні посади, а принцип рівного

виборчого права – при якому кожний громадянин має один голос; усі виборці беруть участь у виборах на рівних засадах. Зазначено, що дані положення є задекларовані у переважній більшості країн ЄС. Проаналізовано, що дані принципи знайшли свого відображення в конституційних нормах, приписах Виборчого кодексу України та низці законодавчих актів.

Особлива увага приділена питанням голосування громадян не за місцем свого проживання. Вказується досвід країн-членів Європейського Союзу в частині впровадження механізмів реалізації права голосу на виборах не за місцем включення до списків виборців. Визначено передбачені чинним вітчизняним законодавством випадки, коли встановлено механізм такого голосування виборців.

Розглянуто випадки порушення права на вільні вибори на рівні практики Європейського Суду з прав людини в частині позбавлення права на голосування на місцевих виборах як за місцем реєстрації, так і за фактичним місцем проживання ВПО в Україні, що розцінене як прояв дискримінації за ст. 1 Протоколу №12 до Конвенції (загальна заборона дискримінації).

Зауважено, що принципи вільного та рівного виборчого права виступають серед іншого об'єктами кримінально-правової охорони в частині виборчих прав громадян України, в тому числі, за рахунок встановлення кримінальної заборони перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії референдуму чи діяльності офіційного спостерігача.

Ключові слова: кримінально-правова охорона виборчих прав громадянина, місце реєстрації виборця, принципи загального та рівного виборчого права громадянина, вибори.

Kolodin D. Principles of universal and equal voting right of a citizen: prerequisites of criminal law protection

The article is devoted to the study of the main aspects of the principles of universal and equal voting rights of citizens. It was determined that the principle of universal suffrage consists in the right of citizens to choose and be elected in elections to representative bodies or to elected positions, and the principle of equal suffrage – in which every citizen has one vote; all voters participate in elections on an equal basis. It is noted that these provisions are declared in the vast majority of EU countries. It was analyzed that these principles were reflected in constitutional norms, provisions of the Election Code of Ukraine and a number of legislative acts.

Special attention is paid to the issue of voting by citizens outside their place of residence. The experience of the member states of the European Union in terms of implementing mechanisms for exercising the right to vote in elections other than at the place of inclusion in the voter lists is indicated. The cases, when the mechanism of such voting by voters is established, are specified under the current national legislation.

Cases of violation of the right to free elections at the level of practice of the European Court of Human Rights were considered in terms of deprivation of the right to vote in local elections both by the place of registration and by the actual place of residence of IDPs in Ukraine, which is regarded as a manifestation of discrimination under Art. 1 of Protocol No. 12 to the Convention (general prohibition of discrimination).

It is noted that the principles of free and equal right to vote act, among other things, as objects of criminal law protection in terms of the electoral rights of Ukrainian citizens,

including through the establishment of a criminal ban on obstructing the exercise of the right to vote or the right to participate in a referendum, the work of the election commission or Referendum Commission or the activities of an official observer.

Key words: criminal law protection of a citizen's electoral rights, place of voter registration, principles of general and equal voting rights of a citizen, elections.

Література

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
2. Виборчий кодекс України : Закон України від 19 грудня 2019 року № 396-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2020. № 7, № 8, № 9. ст. 48.
3. «Селигененко та інші проти України» (Selygenenko and Others v. Ukraine) -24919/16 i 28658/16. URL: <https://rm.coe.int/legal-summary-selygenenko-and-others-v-ukraine-ukr/1680a595f2>
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення виборчого законодавства : Закон України від 16 липня 2020 року № 805-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 36, ст.273.
5. Гуторова Н.О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України : автореф. дис. доктора юрид. наук : спец. 12.00.08. Харків, 2002. 38 с.
6. Дудоров О.О. Проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування України : автореф. дис. доктора юрид. наук : спец. 12.00.08. Київ., 2007. 34 с.
7. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08. Київ, 2008. 32 с.
8. Копотун І.М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Київ, 2008. 20 с.
9. Кузнецов В.В. Кримінально-правова охорона: проблеми визначення поняття. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2015. Серія ПРАВО. Випуск 30. Том 2. С. 107–110.

